

Op Zoek Naar Een Wankel Evenwicht: Het Hedendaagse Afrikaanse Proza

Non Peer-reviewed author version

RENDERS, Luc (2006) Op Zoek Naar Een Wankel Evenwicht: Het Hedendaagse Afrikaanse Proza. In: Neerlandia, 110(2). p. 8-10.

Handle: <http://hdl.handle.net/1942/1665>

Luc Renders

Op zoek naar een wankel evenwicht: het hedendaagse Afrikaans proza

De democratische verkiezingen van 27 april 2004 waren een waterscheiding in de Zuid-Afrikaanse geschiedenis. Ze betekenden het einde van een lange nachtmerrie. Na de donkere periode van de apartheid leek een glanzende toekomst aan te breken. Ook in de Afrikaanse literatuur werd de nieuwe orde hartelijk verwelkomd zoals in de roman *Casspirs en Campari's* van Etienne van Heerden. Ook Belle uit *Die reise van Isobelle* van Elsa Joubert ervaart in de slotbladzijden een epifanie: alle verschillen tussen de rassen verdwijnen. Zuid-Afrika is niet langer verdeeld in een 'ons' en een 'hulle'. Het land is in een handomdraai omgetoverd tot een regenboognatie waarin de verschillende bevolkingsgroepen vreedzaam naast elkaar leven. Rond 1994 werd deze visie door velen gedeeld. Tijdens de apartheidperiode hadden de Afrikaanse schrijvers zoals A.P. Brink, Karel Schoeman, Breyten Breytenbach, Elsa Joubert en John Miles zich trouwens aangesloten bij het verzet tegen de apartheid.

Voor de blanken bracht het nieuwe Zuid-Afrika onvermijdelijk het verlies van hun privileges met zich mee. Ze kregen niet langer een voorkeursbehandeling. Ook de Zuid-Afrikaanse talen werden gelijkgeschakeld. De nieuwe grondwet gaf aan negen inheemse zwarte talen dezelfde rechten als het Afrikaans en het Engels. Waar deze situatie voor het Engels geen nadelen inhoudt, betekent ze voor het Afrikaans een groot statusverlies. Sinds 1994 is het Afrikaans in een nieuwe taalstrijd gewikkeld met als inzet het behoud van een aantal essentiële openbare functies. Het debat dat sinds het midden van vorig jaar oplaaide rond het gebruik van het Engels als tweede onderwijstaal aan de Universiteit van Stellenbosch is hier een voorbeeld van.

De vrees dat de Afrikaanse schrijver na 1994 aan *writer's block* zou lijden is niet uitgekomen. Na 1994 is het spectrum van de Afrikaanse literatuur alleen maar breder geworden. Waar tijdens de apartheidperiode de schrijvers zich genoodzaakt zagen om hun pen als een zwaard te hanteren, kunnen ze nu ook andere thema's behandelen. Opvallende tendensen zijn die van de zogenaamde 'hygroman' of de erotische literatuur en de homoseksuele literatuur, onderwerpen die in de apartheidperiode taboe waren.

Ook een aantal zwarte prozaschrijvers breekt door. Dit heeft ongetwijfeld te maken met een nieuw politiek en socio-cultureel klimaat waarin enerzijds het Afrikaans zijn stigma van taal van de onderdrukker is kwijtgeraakt en anderzijds in de uitgeverwereld het besef van de noodzaak tot verruiming helemaal is doorgedrongen. S.P. Benjamin met *Die reuk van steenkool* en *Die lewe is 'n halwe roman*, E.K.M. Dido, de eerste vrouwelijke zwarte prozaïste, met onder andere *Die storie van Monica Peters* en *'n Stringetjie blou krale* nemen de naast de apartheid ook de sociale wantoestanden binnen de bruine gemeenschap op de korrel. *Iets goeds uit Verneukpan?* en *Mafoing en annerlike gelofietjies* van Elias P. Nel zijn dan weer eerder in de categorie van de streekliteratuur onder te brengen. Elias Nel verplaatst de lezer naar een ongecompliceerde plattelandswereld die hij raak weet te tekenen. De belangrijkste zwarte schrijver van het vorige decennium is ongetwijfeld A.H.M. Scholtz. In zijn drie prozawerken *Vatmaar*, *Langsaan die vuur* en *Afdraai* beschrijft hij de invloed van discriminatie en segregatie op de bruine gemeenschap. Door de optekening van de de geschiedenis van de bruine gemeenschap vanaf het begin van de twintigste eeuw tot aan het einde van de apartheidperiode brengt hij een nog niet beschreven verleden in de openbaarheid. Hierdoor vult zijn werk een belangrijke leemte in de Afrikaanse literatuur.

Hetzelfde geldt voor *Kroes* van Pat Stamatélos. Deze nauwelijks verholen autobiografie vertelt het verhaal van een liefde over de kleurgrens heen. *Kroes* maakt het meer dan duidelijk in welke mate de apartheidswetgeving het leven in Zuid-Afrika bepaalde. Deze roman is een van de talloze apartheidsverhalen die verteld moesten worden. Bijzonder kenmerkend voor het werk van de zwarte prozaschrijvers is het sociale engagement dat eruit spreekt. De zwarte schrijvers zien zichzelf op de eerste plaats als spreekbuis van hun gemeenschap.

Bevrijding van het juk van de apartheid was ook voor de blanke schrijvers nodig. De hoorzittingen van de Waarheids- en Verzoeningscommissie die onder de leiding van bisschop Tutu over het hele land gehouden werden, hadden de opzet om door de openbaarmaking van de gruweldaden die tijdens de apartheidperiode gepleegd werden en door de erkenning van schuld en berouw tot verzoening te leiden. *Country of my Skull* van Antjie Krog is een persoonlijk en emotioneel getuigenverslag van het werk van de Waarheidscommissie. Voor Antjie Krog is het besef van een gedeelde menselijkheid, ondanks een lange geschiedenis van rassenscheiding en geweld, de noodzakelijke voorwaarde voor verzoening en heling. In *A Change tongue* brengt Antjie Krog het moeizaam verlopende transformatieproces in kaart.

In heel wat literaire werken blijft het verleden een dominante rol opeisen. In *Die reise van Isobelle* van Elsa Joubert en het indrukwekkende *Agaat* van Marlene van Niekerk wordt telkens een groot gedeelte van de twintigste eeuw bestreken. Beide werken, hoewel erg verschillend in stijl en opbouw, leggen de wortels van de apartheid bloot. Ze geven aan hoe moeilijk het is om uit het ideologische keurslijf te breken en de zwarte als een medemens te zien.

De misstappen die in het verleden zijn begaan, leiden tot trauma's die moeilijk te genezen zijn. In het hedendaagse proza lopen nogal wat personages rond die hun verleden niet kunnen verwerken zoals in de roman *Een vir die wolfskof* van Johnita le Roux. Het verhaal speelt zich af in 1995. Jakes, de man van Berta Jordaan is een beroepsmilitair die getraumatiseerd is door zijn oorlogservaringen. Ook de familiegeschiedenissen van Jakes en Berta komen aan de orde. Het heden kan immers niet losgemaakt worden van het verleden. Leven in Zuid-Afrika betekent een onmeedogende strijd om te overleven in een genadeloos land. Is Zuid-Afrika gedoemd om een conflicttoneel te blijven, is de vraag die in *Een vir die wolfskof* en heel wat andere prozateksten gesteld wordt.

Gewelddaden en conflicten vormen een inherent onderdeel van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis. De honderdjarige herdenking van de Anglo-Boerenoorlog (1899-1902) was de aanleiding tot een drastische revisie van de traditionele voorstelling in Afrikanerkringen van deze vrijheidsstrijd. In de romans *Op soek na generaal Mannetjies Mentz* van Christoffel Coetzee, *Verliesfontein* van Karel Schoeman en *Niggie* van Ingrid Winterbach worden heel wat heilige huisjes van de Afrikaners met de grond gelijk gemaakt. Van een idealistische, gerechtvaardigde oorlog is geen sprake meer. De Boerenoorlog verliest zijn mythische allure en de ideologische manipulatie ervan voor Afrikaner nationalistische doeleinden wordt aan de kaak geteld.

Ook andere episodes uit het verleden worden van hun romantische sluier ontdaan. André Brink heeft een heel aantal historische romans geschreven. *Anderkant die stilte* is een aanklacht tegen het seksuele geweld dat vrouwen wordt aangedaan. De roman vertelt het verhaal van het weesmeisje Hanna X dat in het begin van de twintigste eeuw naar het toenmalige Zuidwest-Afrika reist. De kolonie heeft een groot tekort aan vrouwen. Het is het begin van een onvoorstelbare lijdensweg. In *Bidsprinkaan* vertelt A.P. Brink de levensgeschiedenis van Cupido Kakkerlak. Hij is

een historisch figuur, een Khoi of Hottentot, die leefde van ongeveer 1760 tot 1825. Hij was de eerste bruine zendeling aan de Kaap de Goede Hoop. De karige informatie die over het leven van Cupido Kakkerlak beschikbaar is, neemt Brink als uitgangspunt voor wat de ondertitel als “'n ware storie” bestempelt. Verbeelding en feiten vullen elkaar aan tot een verbluffend magisch-realistisch geheel waarin de religieuze voorstellingen en de mythologische verhalen van de Khoi en de San (de boesman) naadloos verweven worden. In *Bidsprinkaan* verwerpt André Brink elke vorm van religieuze exclusiviteit en benadrukt hij de gelijkwaardigheid van zowel religies als mensen.

Het proza dat over het verleden handelt, wijst op de fouten die voornamelijk als gevolg van de arrogante meerderwaardigheid van de blanken gemaakt zijn. In het nieuwe Zuid-Afrika is de positie van de blanken grondig gewijzigd en moeten ze een toontje lager zingen. De oude parameters hebben hun bruikbaarheid verloren. De blanken bevinden zich in terra incognita. Ze hebben alle houvast verloren. De vroegere waarden hebben voorgoed afgedaan en als gevolg van positieve discriminatie hebben ze ook een groot deel van hun economische macht verloren. In romans als *Erdvarkfontein* en *Stinkafrikaners* van Tom Dreyer en verhalenbundels als *Paartjie by Jake's* van Jaco Fouché, *Verdwaal* van Herman Wasserman en *Sweisbril* van Jaco Botha zitten de personages gevangen in een troosteloos heden. Ze hebben een verleden waaraan ze niet willen herinnerd worden en geen toekomst om naar uit te kijken. Ze zijn op drift geslagen.

In het heden heeft de euforie rond de 1994 verkiezingen veld moeten ruimen voor ontzuivering en pessimisme. Er is een groeiend besef dat de geschiedenis zich herhaalt. De tergend langzame wederopbouw, de weerbarstige armoede, de schrikwekkende criminaliteit, de corruptie, de positieve discriminatie en de Aids-pandemie dragen ertoe bij dat het vroegere optimisme nu erg naïef lijkt.

In heel wat werken wordt op de hedendaagse Zuid-Afrikaanse realiteit ingespeeld. Veel aandacht gaat er, zoals in *Merke van die nag* van Rachelle Greeff, naar de golf van criminaliteit die het land teistert. Ook in *Donkermaan* van André Brink staat het centraal. Het geweld dat de hoofdfiguur, Ruben een wereldvreemde gepensioneerde bibliothecaris, ervaart, wordt in deze roman tot een katalysator voor verandering. De blanken mogen hun morele verplichtingen niet ontlopen. Op deze manier kunnen ze een belangrijke bijdrage leveren tot de transformatie van de Zuid-Afrikaanse maatschappij.

Het overheersende beeld dat in het hedendaagse proza van de huidige Zuid-Afrikaanse maatschappij geschets wordt, is weinig opwekkend. *Flarde* van Marlize Hobbs plaatst de lezer te midden van de hartverscheurende realiteit. Marlize Hobbs gebruikte haar opleiding en ervaring als sociaal assistente als inspiratiebron in deze navrante debuutnovelle. De troosteloosheid, de uitzichtloosheid en de gruwel waarin de zwarten moeten leven wordt schrijnend verwoord. Maar ook de blanke hoofdfiguur is er niet veel beter aan toe. Ze heeft met haar eigen spoken af te rekenen. Aan het paradijselijke bestaan zoals ze dat in haar jeugd kende, is finaal een einde gekomen. De omstandigheden waarin de blanken moeten leven, zijn totaal veranderd. De blanken voelen zich weerloos en schuldig. *Flarde* is een schreeuw van wanhoop en onmacht, een ijzersterk debuut van een veelbelovend schrijfster.

Ook *In stede van die liefde* van Etienne van Heerden is in het heden gesitueerd en neemt de onverkwikkelijke Zuid-Afrikaanse realiteit als uitgangspunt. De roman bestrijkt echter een veel breder palet dan *Flarde* en legt de essentie van het menselijke lot bloot.

Twee onlangs verschenen toekomstromans brengen, zo mogelijk, een nog negatiever beeld van Zuid-Afrika. Het beeld dat Jaco Botha in *Miskruier* van het Zuid-Afrika in 2009 oproept, is ijzingwekkend. De aids-epidemie heeft pandemische proporties aangenomen. Geweld en staatsterreur zijn alomtegenwoordig. Het individu heeft geen vrijheid of rechten meer. Alleen het recht van de sterkste geldt nog. Zuid-Afrika is begonnen aan een hellevaart. *Miskruier* is een uitgesproken anti-utopische roman die volledig afrekenet met het optimistische regenboognatie-gevoel.

Raka: die roman van Koos Kombuis is ook in de nabije toekomst gesitueerd namelijk het jaar 2008. De roman schetst een ontluisterend beeld van wat een Afrikaner modelgezin zou moeten zijn. Hoge morele standaarden zijn vervangen door een breidelloos nihilisme. In *Raka: die roman* steekt Koos Kombuis de draak met de Afrikaner maar de humor heeft een donkere kant. Niet alles kan zomaar weggelachen worden, daarvoor steekt er te veel waarheid en realiteit in dit boek.

Het beeld dat het hedendaagse Afrikaanse proza van de Zuid-Afrikaanse maatschappij oproept, is beslist niet rooskleurig. Het veelkleurige en multiculturele paradijs waarvan in 1994 gedroomd werd, ligt nog niet in het verschiet. De Afrikaanse schrijver heeft zich nog niet in een ivoren toren teruggetrokken. Zijn engagement blijft even sterk als in het verleden. De Afrikaanse literatuur heeft een opvallende maatschappelijke dimensie. De nauwe band tussen schrijver en samenleving leidt tot literaire werken die de lezer nooit onverschillig laten.